Emro Science and Education
International open-access scientific journal
Journal homepage: https://journal.emro.uz

OPEN ACCESS

CONFERENCE PAPER OPEN ACCESS

Vol. 2 No. 2 (2026) · "Milliy statistika tizimida yangi bosqich: barqaror rivojlanish maqsadlari, xalqar... DOI: 10.5281/zenodo.24320240

"MILLIY STATISTIKA TIZIMIDA YANGI BOSQICH: BARQAROR RIVOJLANISH MAQSADLARI, XALQARO STANDARTLAR VA ZAMONAVIY TENDENSIYALAR"

"BANKLARDA ICHKI AUDIT VA NAZORAT TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH"

YUSUPOV SHERZODBEK BAKHTIYOR O`G`LI-teacher of the Department of" Speciality,social-humanitarian and scientific subjects"Tashkent state university of economics
Sherzodbekbakhtiyarovich757@gmail.com
Sh_bakhtiyarovich@tsue.uz
ORCID:0009-0004-4982-9888
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti To`rtko`l fakulteti 2-kurs talabasi
OTAXONOVA FARANGIZ
fotaxonova4@gmail.com
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti To`rtko`l fakulteti 2-kurs talabasi
QURAMBAYEVA OYGUL
qurambayevaoygul@gmail.com

Annotatsiya
Global iqtisodiy o'zgarishlar va bank xizmatlarining raqamlashuvi sharoitida tavakkalchiliklarni (risk) boshqarishning ahamiyati ortib bormoqda. Bank aktivlarining xavfsizligini ta'minlash, moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini oshirish va qonunchilik talablariga rioya etish uchun samarali ichki audit tizimi zarur.Tijorat banklarida ichki audit va nazorat tizimining hozirgi holatini tahlil qilish hamda xalqaro standartlar (MSVA — Ichki auditning xalqaro standartlari) asosida ushbu tizimni takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqish.

Kalit so`zlar: *Ichki audit, bank nazorati, risk-menejment, korporativ boshqaruv, tijorat banklari, moliyaviy barqarorlik, audit standartlari, IT-audit.*

Annotation
This study analyzes the issues of developing risk management systems in banks amidst global economic shifts and the rapid digitalization of banking services. It highlights the crucial role of effective internal audit mechanisms in ensuring the security of bank assets, increasing the reliability of financial reporting, and maintaining compliance with legal requirements. The research examines the current state of internal control systems in commercial banks and develops scientific and practical proposals for their improvement based on International Standards for the Professional Practice of Internal Auditing (IPPF).

Keywords: *Internal audit, banking control, risk management, corporate governance, commercial banks, financial stability, auditing standards, IT audit.*

Аннотация: В данной работе анализируются вопросы развития систем управления рисками в банках в условиях глобальных экономических

Published: 05.06.2026
Cite this article: Yusupov Sherzodbek Bakhtiyor o`g`li, Otaxonova Farangiz, Qurambayeva Oygul (2026). Banklarda ichki audit va nazorat tizimini takomillashtirish. Emro Science and Education, 2(2). https://doi.org/10.5281/zenodo.24320240
© 2026 The Author(s). Published by Emro Science and Education. This is an open access article.

изменений и стремительной цифровизации банковских услуг. Освещается роль эффективных механизмов внутреннего аудита в обеспечении сохранности банковских активов, повышении достоверности финансовой отчетности и соблюдении требований законодательства. В исследовании изучено текущее состояние систем внутреннего контроля в коммерческих банках и разработаны научно-практические предложения по их совершенствованию на основе международных стандартов (МСФВА — Международные стандарты внутреннего аудита).

Ключевые слова: *Внутренний аудит, банковский контроль, риск-менеджмент, корпоративное управление, коммерческие банки, финансовая стабильность, стандарты аудита, IT-аудит.*

KIRISH

Zamonaviy dunyo iqtisodiyotida bank tizimi moliya bozorining asosi bo‘lib, uning barqarorligi butun mamlakat iqtisodiy xavfsizligini ta’minlaydi. Bugungi kunda bank xizmatlarining jadal **transformatsiyasi**, masofaviy bank xizmatlarining rivojlanishi va sun’iy intellekt texnologiyalarining joriy etilishi an’anaviy nazorat uslublarini qayta ko‘rib chiqishni talab etmoqda. Global iqtisodiy beqarorlik va kiber-tavakkalchiliklarning ortishi sharoitida banklarda aktivlarni himoya qilish va moliyaviy barqarorlikni saqlashda **ichki auditning** roli tubdan o‘zgardi.

Endilikda ichki audit shunchaki xatolarni aniqlovchi vosita emas, balki bank strategiyasini amalga oshirishda ko‘maklashuvchi, risklarni oldindan bashorat qiluvchi va boshqaruv samaradorligini oshiruvchi **strategik hamkorga** aylanishi zarur. Bu esa tanlangan mavzuning dolzarbligini belgilaydi.

Muammoning o‘rganilganlik darajasi. Bank nazorati va ichki audit tizimini takomillashtirish masalalari ko‘plab xalqaro (COSO, Bazel qo‘mitasi tavsiyalari) va mahalliy iqtisodchi olimlar tomonidan o‘rganilgan. Biroq, raqamli iqtisodiyot sharoitida audit jarayonlarini avtomatlashtirish, **"riskka yo‘naltirilgan yondashuv"** (risk-based approach) va IT-auditni amaliyotga keng tatbiq etish bo‘yicha hali ham yechimini kutayotgan masalalar mavjud.

Tadqiqotning maqsadi va vazifalari. Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi tijorat banklarida ichki audit tizimini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish va nazorat mexanizmlarining samaradorligini oshirish bo‘yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilab olindi:

- Banklarda ichki nazoratning nazariy asoslarini va xalqaro tajribasini o‘rganish;
- Amaldagi nazorat tizimidagi kamchiliklar va risklarni tahlil qilish;
- Audit jarayoniga raqamli texnologiyalarni joriy etish imkoniyatlarini baholash;

- Bank boshqaruvida ichki auditning mustaqilligini oshirish yo‘llarini ko‘rsatib berish.

Tadqiqotning ob’yekti. O‘zbekiston Respublikasi tijorat banklarida ichki audit va ichki nazorat tizimini tashkil etish jarayonlari tadqiqot ob’yekti sifatida belgilangan.

Asosiy qism

1. Bank ichki nazorat tizimining nazariy asoslari va "Uch bosqichli himoya" modeli

Zamonaviy bank boshqaruvida ichki nazorat — bu shunchaki tekshirish emas, balki bankning barcha bo‘g‘inlarini qamrab oluvchi yaxlit tizimdir. Xalqaro amaliyotda samarali nazoratni tashkil etish uchun **"Uch bosqichli himoya" (Three Lines of Defense)** modeli qo‘llaniladi:

- **Birinchi bosqich:** Biznes bo‘linmalar (kredit bo‘limi, g‘aznachilik, operatsion bo‘lim). Ular kundalik ish jarayonida risklarni bevosita boshqaradi.
- **Ikkinchi bosqich:** Risk-menejment va komplayens nazorat bo‘limlari. Ular nazorat standartlarini belgilaydi va birinchi bosqichni monitoring qiladi.
- **Uchinchi bosqich: Ichki audit.** U birinchi va ikkinchi bosqichlarning samaradorligini mutlaqo mustaqil ravishda baholaydi.

2. Riskka yo‘naltirilgan audit (Risk-Based Internal Audit - RBIA) uslubiyoti

An’anaviy audit ko‘proq o‘tgan davrdagi xatolarni qidirishga qaratilgan bo‘lsa, takomillashgan tizim **kelajakdagi ehtimoliy risklarni** baholashga e’tibor qaratadi.

- **Mohiyati:** Audit resurslari bankning eng xavfli sohalariga (masalan, muammoli kreditlar, kiber-xavfsizlik, valyuta operatsiyalari) yo‘naltiriladi.
- **Afzalligi:** Bu usul auditning samaradorligini oshiradi, vaqt va xarajatlarni tejaydi hamda bank rahbariyatiga eng muhim muammolar bo‘yicha aniq ma’lumot beradi.

3. Audit jarayonini raqamlashtirish va IT-audit

Bank xizmatlarining raqamlashishi (mobil ilovalar, blokcheyn, masofaviy identifikatsiya) auditdan ham yangi texnologiyalarni talab qilmoqda:

- **Uzluksiz audit (Continuous Auditing):** Ma’lumotlarni yilda bir marta emas, balki real vaqt rejimida avtomatlashtirilgan dasturlar yordamida tahlil qilish.
- **Big Data va Sun'iy intellekt:** Katta hajmdagi tranzaksiyalar orasidan shubhali amaliyotlarni (fraud/firibgarlik) AI yordamida tezkor aniqlash.
- **Kiber-nazorat:** Bankning axborot tizimlari tashqi hujumlardan qanchalik himoyalanganligini doimiy test qilib borish.

4. Ichki auditning mustaqilligi va xalqaro standartlar (MSVA)

Ichki audit tizimini takomillashtirishning eng muhim sharti uning **organizatsion mustaqilligidir**.

- Xalqaro standartlarga (IIA — Institute of Internal Auditors) ko‘ra, ichki audit xizmati rahbari bevosita **Bank Kuzatuv kengashiga** (Audit qo‘mitasiga) hisobdor bo‘lishi shart.
- Bank Boshqaruvi (Executive Management) audit faoliyatiga aralashmasligi, aksincha audit xulosalari asosida aniqlangan kamchiliklarni bartaraf etishi lozim.

5. O‘zbekiston bank tizimida ichki auditni takomillashtirish yo‘nalishlari

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, milliy bank tizimida quyidagi choralarni ko‘rish maqsadga muvofiq:

- **Kadrlar salohiyatini oshirish:** Auditorlarning xalqaro **CIA** (Certified Internal Auditor) sertifikatlariga ega bo‘lishini rag‘batlantirish.
- **Masofaviy nazoratni kuchaytirish:** Joylarga chiqmasdan turib, Markaziy bank va tijorat bankining ichki tizimlari orqali monitoring o‘tkazish ko‘lamini kengaytirish.
- **Komplayens-nazorat bilan integratsiya:** Ichki audit va komplayens (qonunbuzarliklarni oldini olish) bo‘limlari o‘rtasida ma’lumot almashinuvini yaxshilash.

XULOSA

Tijorat banklarida ichki audit va nazorat tizimini takomillashtirish bo‘yicha o‘tkazilgan tadqiqotlar asosida quyidagi yakuniy xulosalarga kelindi:

1. **Strategik ahamiyatning ortishi:** Bugungi kunda ichki audit tizimi shunchaki moliyaviy intizomni nazorat qiluvchi organdan bankning strategik barqarorligini ta’minlovchi va risklarni oldindan bashorat qiluvchi **maslahat organiga** aylanishi zarur. Bu bankning bozor o‘zgarishlariga nisbatan chidamliligini oshiradi.
2. **Xalqaro standartlarga o‘tish:** Banklarda ichki auditni takomillashtirishning asosiy poydevori — bu **MSVA (IIA)** va **COSO** kabi xalqaro model va standartlarni to‘liq joriy etishdir. Bu nafaqat hisobotlar ishonchliligini, balki xalqaro investorlar va reyting agentliklari oldida bank jozibadorligini oshiradi.
3. **Raqamli transformatsiya zaruriyati:** Zamonaviy kiber-tahdidlar va bank amaliyotlarining murakkablashuvi sharoitida an’anaviy "qog‘ozdagi" audit o‘z samaradorligini yo‘qotmoqda. **IT-audit**, masofaviy monitoring va **Continuous Auditing** (uzluksiz audit) texnologiyalarini tatbiq etish inson omili bilan bog‘liq xatolarni va firibgarlik (fraud) ehtimolini minimal darajaga tushiradi.
4. **Riskka yo‘naltirilgan yondashuv:** Ichki audit resurslarini bankning eng zaif nuqtalariga — yuqori riskli aktivlar, kiber-xavfsizlik va komplayens tizimlariga yo‘naltirish lozim. Bu yondashuv nazorat xarajatlarini kamaytirib, uning samaradorligini bir necha barobarga oshiradi.

5. **Kadrlar salohiyati va mustaqillik:** Tizimning muvaffaqiyati auditorlarning professional malakasiga va ularning bank rahbariyatidan (Executive Board) **organizatsion mustaqilligiga** bevosita bog‘liq. Ichki audit xizmatining faqat Kuzatuv kengashiga bo‘ysunishi nazorat xolisligini ta’minlovchi asosiy omildir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- **O‘zbekiston Respublikasining Qonuni.** "Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida" (yangi tahriri).
- **O‘zbekiston Respublikasining Qonuni.** "Auditorlik faoliyati to‘g‘risida" (yangi tahriri).
- **O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki Boshqaruvining qarori.** "Tijorat banklarida ichki auditga qo‘yiladigan talablar to‘g‘risidagi nizom".
- **O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki Boshqaruvining qarori.** "Banklarda korporativ boshqaruv to‘g‘risidagi nizom".
- **Xalqaro ichki auditorlar instituti (The IIA) rasmiy sayti:** www.theiia.org
- **O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy sayti:** www.cbu.uz

https://ilmiyanjumanlar.uz

IQTISODIY STATISTIKA KAFEDRASI — Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti —